

*Т.О. Долга,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Т. Г. Шевченка,
м. Кременець*

ПЕРЕКЛАД ЯК ВИД МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано основні положення теорії мовленнєвої діяльності, види мовленнєвої діяльності, розкрито поняття “перекладу” як вид інтелектуальної діяльності особистості.

The article considers main principles of speech activity, types of speech activity, the definition of “translation as type of intellectual activity of individual” was determined.

Переклад – це складне явище, у дослідженні якого в центрі уваги виявляються соціальні, психолінгвістичні, психологічні та культурні аспекти, він – невід’ємна частина людської цивілізації, в якій існують різні етноси та культури. Протягом своєї багатовікової історії переклад відігравав одну з найважливіших соціальних ролей, здійснюючи міжмовні контакти не тільки між різними народами, але й між різними культурами та літературами. З другої половини ХХ століття переклад відіграє велику роль у встановленні науково-технічних і комерційних зв’язків. У даний час переклад має статус окремої науки з чітко вираженим предметом, об’єктом дослідження і, відповідно, своєю термінологічною системою і являє собою серйозну наукову дисципліну, яка здатна пояснити й описати основні положення перекладацької діяльності.

За допомогою перекладу здійснюється опосередковане спілкування людей, які належать до різних культурних товариств, де культурним посередником є перекладач. У зв’язку з цим багатьма вченими визнається той факт, що переклад означає не тільки перехід від однієї мови до іншого, але й від однієї культури до іншої (А. Лілова, 1985, А.Д. Швейцер, 1988; В.Н. Комісарів, 2001 та ін). Виступаючи посередником між двома мовами, переклад неодмінно стикається з таким явищем, як культура, адже мова – це, перш за все, феномен культури. Переклад – це “унікальна сфера мовленнєвої діяльності, де мають значення не тільки різні мови, але й різні культури, а часом і різні цивілізації” [6, с. 4].

Виконуючи найважливіші соціальні функції, переклад як вид мовленнєвої діяльності, має розглядатися у сукупності всіх сво-

їх функцій, своєї соціальної природи і реалізовувати потреби людей в спілкуванні. Про це свідчить і той факт, що багато вчених-перекладознавців (А.В. Федоров, 1956; Я.І. Рецкер, 1974; Л.С. Бархударів, 1975; В.М. Комісарів, 1960, 1990, 2001; Л.К. Латишев, 1988, 2001; А.Д. Швейцер, 1988; Р.К. Міньяр-Белоручев, 1996 та ін.) виокремлюють переклад як мовленнєвий процес і вбачають у цьому основну особливість перекладу. Дійсно, з одного боку, ми говоримо про переклад як про процес, що відбувається під час перетворення тексту з однієї мови на іншу, з іншого боку – це сам текст, отриманий в процесі даного перетворення.

З огляду на теорію О.О. Леонт'єва під мовленнєвою діяльністю ми розуміємо “сукупність психофізіологічних робіт людського організму, що забезпечують побудову мовленнєвих висловлювань або їх сприйняття і розуміння” [Леонт'єв А.А, 1997, с. 234]. Мовленнєва діяльність, як відомо, супроводжує весь навчальний процес і, як було сказано вище, мовленнєва діяльність—це діяльність, яку виконують переважно за допомогою мови, і яка спрямована на здійснення людської потреби в спілкуванні. При цьому, якщо люди, що спілкуються, володіють однією мовою, то спілкування відбувається безпосередньо. Однак, у випадку, якщо, люди володіють різними мовами, безпосереднє спілкування стає вже неможливим. У цьому разі на допомогу приходить переклад, який є важливим допоміжним засобом і забезпечує виконання мовою її найважливішої комунікативної функції (Леонт'єв А.Н., 1977; Леонт'єв А.А, 1997). Крім того, переклад відіграє велику роль в обміні культурними досягненнями та цінностями між різними народами і слугує покращенню світової культури.

Таким чином, переклад – це двомовна діяльність, яка є особливим видом комунікації. З цих позицій І.А. Зимова та В.І. Єрмолович визначають переклад як “безперервний процес осмислення (формування і формулювання) сприйнятої думки – розуміння сенсу повідомлення на одній мові і “перетворення” цього сенсу в задум, формування та формулювання висловлювання на іншій мові” [І.О. Зимова, В.І. Єрмолович, 1981, с. 14].

Однак, мовленнєва діяльність реалізується в чотирьох видах, в тому числі: аудіювання, говоріння, читання, письмо, а переклад відноситься до складного виду мовленнєвої діяльності, поєднуючи в собі всі вищезгадані складові, але вже на двох мовах. Відповідно виділяють декілька процесів різного перекладу – усний або письмовий переклад з іноземної мови на рідну або навпаки, а також переклад на слух. В мовленнєвій діяльності різні засоби мови використовуються не завжди однаково. При слуханні та говорінні людина сприймає готову мовленнєву продукцію, яка створюється не нею, а іншими людьми. Таке володіння мовою називають рецептивним. При говорінні та письмі людина сама створює певні словесні формулювання, які вона

може або відтворювати по пам'яті, тоді її мовлення являється репродуктивним, або створювати самостійно, тоді її мовлення носить продуктивний характер. [1, с. 87]. У мовленнєвому спілкуванні люди передають один одному свої думки. Тому найголовнішою ознакою людського спілкування є передача думок одних людей іншим, тобто передача того, що називається смисловою (внутрішньою) стороною мови, або її смисловим змістом. Думки, які внутрішньо виражаються засобами тої чи іншої мови і є тим предметом перекладу, який слід брати до уваги, коли ставиться запитання про те, що саме перекладається. Відповідно, перекладаються не слова, а поняття, які ними виражаються, не речення, а твердження, не тексти, а думки та роздуми, що в них містяться. Мовний переклад з психологічної точки зору визначається як переклад думок з однієї мови на іншу. Інакше кажучи, сутність мовного перекладу в тому, що думка, виражена засобами однієї мови, моделюється засобами іншої мови. Таким чином, для процесу перекладу характерним є переключення мислення з однієї мовної бази на базу другої мови [1, с. 151].

Незважаючи на те, що аналіз перекладу з самого початку відбивав його двобокий характер, з чітким розумінням його і як процесу, і як продукту мовленнєвої діяльності, одні дослідники зосереджували увагу на перекладі як на продукті діяльності людини, (Рецкер Я.І., 1974, 1988; Латишев Л.К., 1988, 2001; Лілова А., 1985; Швейцер А.Д., 1988), інші більш детально розглянули сам процес перекладу (Бархударов Л.С., 1956, 2002; Комісарів В.Н., 1960, 1990, 2001; Міньяр-Белоручев Р.К., 1996; Федоров АВ, 1956, 2002).

У випадку домінування окремих видів мовленнєвої діяльності відповідно виділяють різні види перекладу. Так, при усному перекладі домінують аудіювання і говоріння, при письмовому – читання і письмо. В цілому, переклад відрізняється від інших видів мовленнєвої діяльності тим, що він:

– по-перше, поєднує аудіювання і говоріння (усний переклад) або читання і письмо (письмовий переклад);

– по-друге, він здійснюється, в тому випадку, якщо є людина, здатна виконувати переклад в умовах двомовності;

– по-третє, на відміну від переказу, мета перекладу полягає у передачі повного обсягу інформації без змін у змісті.

В основу створення моделі навчання другої мови засобами перекладу покладено лінгвістичну теорію перекладознавства. Згідно з нею переклад розуміється і як процес, і як результат складної свідомої мовленнєвої діяльності, спрямованої на перетворення повідомлення однією мовою на рівноцінне за змістом та експресивно-стилістичним забарвленням повідомлення іншою мовою з метою виконання інформативної, естетичної, навчальної та інших функцій. Вважаємо, що, крім смислових, формальних, стилістичних,

функціональних, експресивних співвідношень під час добору еквівалентів, важливим критерієм в умовах використання перекладу як засобу навчання другої близькоспорідненої мови є врахування й інших особливостей мови – її зрозумілість, багатство й обов’язково відповідність усім літературним нормам. Найоптимальнішою одиницею навчального перекладу вважаємо речення, оскільки воно не тільки дає можливість відтворити виражальні засоби оригіналу, своєрідність твору і стилю автора, а й дозволяє у комплексі розв’язати лексичні, граматичні, орфоепічні, орфографічні завдання навчання другої мови. Однак ми не заперечуємо, що залежно від навчальної мети одиницями перекладу можуть бути фонема, графема, слова, словосполучення і текст.

Розвиток мовлення (навчання мовленнєвої діяльності) базується на теорії мовленнєвої діяльності (Л. С. Виготський), на теорії етапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін), на даних психолінгвістики про співвідношення системи мови і мовної спроможності людини (О. О. Леонт’єв), на теорії формування мовленнєвої діяльності особистості (Ю. М. Караулов).

Як відомо, мовлення, передусім – поняття лінгвістичне (у протиставленні “мова – мовлення”). Мова – це знакова система, застосовувана як засіб людського спілкування, а мовлення – це процес використання мовлення для спілкування, тобто реальне функціонування мови. Разом з тим мовлення – це поняття психологічне, оскільки мовленнєва діяльність є одним з видів психічної, інтелектуальної діяльності людини. Мовлення є також поняттям комунікативним, оскільки воно виступає основним засобом комунікації (мовленнєвого спілкування).

Розрізняють мовлення внутрішнє, або, як його називають, мисленнєве. У формі внутрішнього мовлення здійснюється один з етапів мовленнєвої діяльності – етап планування, прогнозування мовлення. Здійснюється він не в конкретних словесно-граматичних формах, а в узагальненому вигляді, семантичними комплексами, в яких окреслюються межі майбутнього висловлення. Далі внутрішнє мовлення перетворюється на зовнішнє шляхом відбору конкретних слів і побудови конкретних речень, висловлень, текстів (етап реалізації).

Зовнішнє, реалізоване мовлення існує в усній і писемній формах. Усне мовлення виникло набагато раніше, ніж писемне. З усним мовленням людина стикається у своєму житті набагато частіше, ніж з писемним. Усна і писемна форми мовлення тісно пов’язані одна з одною, і розвиток однієї форми мовлення позитивно впливає на іншу. Усне мовлення – мовлення живе, тобто розраховане на слухове сприйняття.

Основні положення теорії мовленнєвої діяльності можна стисло сформулювати наступним чином.

1. Мовлення – особливий вид психічної діяльності людини, метою якої є спілкування між людьми. Спілкування – неодмінна умова і в той же час результат існування людського суспільства. Розрізняють три сторони процесу спілкування: комунікативну (встановлення контактів між людьми), обмін інформацією і моделювання єдиної стратегії взаємодії в спільній діяльності (пізнавально-діяльнісний аспект), а також сприйняття і розуміння іншої особистості (міжособистісна взаємодія і взаємовплив).

2. Мовлення, як особливий вид психічної, інтелектуальної діяльності, нерозривно пов'язане з мисленням. Воно є засобом формування і формулювання думки за допомогою мови. Складові елементи мовлення співвідносяться з логіко-розумовими чинниками: слово відповідає поняттю, речення – судженню, тобто виражає думку, текст виражає задум автора, послідовність його думок. Тому розвиток мовлення тісно пов'язаний з розвитком мислення: одне зумовлює інше, і у зв'язку з цим правильніше було б казати не просто про розвиток мовлення, а про розвиток мовленнєво – мисленнєвої активності.

3. Мовлення не існує заради мовлення самого по собі. Ми говоримо не для того, щоб щось сказати, а з метою розв'язання певної комунікативної задачі, вплинути на будь-кого, виразити свою згоду, незгоду, задоволення чи незадоволення і так далі, тобто мовленнєва діяльність включена до загальної немовленнєвої діяльності людини (комунікативної, пізнавальної, впливаючої, естетичної, фізичної тощо).

Література

1. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранному языку. – М.: Просвещение, 1965. – 227 с.
2. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1985. – 160 с.
3. Комиссаров В.М. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Ладыженская Т.А. Устная речь как средство и предмет обучения. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 134 с.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М., “Московский лицей”, 1996. – 134 с.
6. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. – М., Наука, 1988. – 144 с.
7. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.